



UvA-DARE (Digital Academic Repository)

De overschatting van de populariteit van de eigen mening: cognitieve en motivationele verklaringen

van der Pligt, J.; van Schie, E.C.M.

Publication date

1989

Published in

Fundamentele sociale psychologie. Dl. 3

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

van der Pligt, J., & van Schie, E. C. M. (1989). De overschatting van de populariteit van de eigen mening: cognitieve en motivationele verklaringen. In M. Poppe, J. Extra, & A. Knippenberg (Eds.), *Fundamentele sociale psychologie. Dl. 3* (pp. 15-30). Tilburg University Press.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.



A078275237

NCC/IBL AANVRAAGBON

KOPIE MONOGRAFIE EGB

(49)
11-04-2005

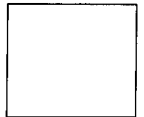
Datum indienen : 08-04-2005 19:56 25331-1 Clearing House
Datum plaatsen : 08-04-2005 19:56
Aanvrager : 0004/9998
Aanvraagident :
Aanvragerident : 0004/9999
Eindgebruiker : 041631433

Telefoonnummer : 050-3635057
Cooperatiecode : R

Leverwijze : Elektronisch
Fax :
Ftp :
E-Mail : m.s.van.delden@rug.nl
Ariel :

Plaatscode : 051525704 ; 4018058 ; depot ;
051525704 ; V 4307 [3] ; ;

(1) [] Origineel gestuurd (6) [] Niet beschikbaar
(2) [] Copie gestuurd (7) [] Uitgeleend
(3) [] Overige (8) [] Wordt niet uitgeleend
(4) [] Nog niet aanwezig (9) [] Bibliografisch onjuist
(5) [] Niet aanwezig (0) [] Bij de binder



A078275237

NCC/IBL AANVRAAGBON

Verzamelnota volgt.
KOPIE MONOGRAFIE EGB

11-04-2005

Datum indienen : 08-04-2005 19:56 37204-1 Uva Keur
Datum plaatsen : 08-04-2005 19:56 UB Groningen
Aanvrager : 0004/9998 Broerstraat 4
Aanvraagident : 9700 AN Groningen
Aanvragerident : 0004/9999
Eindgebruiker : 041631433 tav

Aantal



PPN Titel : 051525704
Titel : Fundamentele sociale psychologie. Fundamentele sociale
: psychologie
Auteur : Poppe, M. (ed.)
Deel/Supplem. : Dl. 3
Corporatie : Externe database:
Jaar/Editie : 1989 Extern nummer :
Uitgave : Tilburg Tilburg University Press
Serie/Sectie :
Pag-ISSN/ISBN : 90-361-9523-3

Plaatscode : 051525704 ; 4018058 ; depot ;
051525704 ; V 4307 [3] ; ;

Jaar :
Volume :
Aflivering :
Auteur : Aanvragerident. : UVA KEUR (UB GRONINGEN)
Artikel :
Bladzijden : 15-30
Bron :
Opmerking : arno ID: 126947

- Pearce, W.B. & Cronen, V.E. (1980). *Communication, action and meaning*. New York: Praeger.
- Quine, W.V.D. (1960). *Word and object*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Ricoeur, P. (1981). *Hermeneutics and the human sciences* (J. Thompson, Trans.). New York: Cambridge University Press.
- Rorty, R. (1979). *Philosophy and the mirror of nature*. Princeton: Princeton University Press.
- Ryle, G. (1949). *The concept of mind*. London: Hutchinson.
- Sampson, E.E. (1977). Psychology and the American Ideal. *Journal of Personality and Social Psychology* 35: 767-782.
- Scholte, B. (1987). The literary turn in contemporary anthropology. Review article. *Critical Anthropology*. 7 (1), pp. 33-47.
- Shotter, J. (1980). Action, joint action and intentionality. In: M. Brenner (Ed.) *The structure of action*. Oxford: Blackwell.
- Spence, D. (1982). *Narrative truth and historical truth: Meaning an interpretation in psychoanalysis*. New York: Norton.
- Stam, H.J. (1987). *The psychology of Control: A Textual Critique*. Washington: Hemisphere Publishing Corporation.
- Suliman, S.R. & Crossman, I. (1980). *The reader in the text*. Princeton: Princeton University Press.
- Taylor, C. (1964). *The explanation of behavior*. London: Routledge & Kegan Paul.
- White, H. (1978). *Tropics of discourse*. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press.
- Wittgenstein, L. (1963). *Philosophical investigations*. (G. Anscombe, Trans.). New York: MacMillan.
- Wortham, S. (1985). How justifiable are interpretive ladders? Possibilities for objective knowledge in the social sciences. Senior Honors Thesis, Swarthmore College.

DE OVERSCHATTING VAN DE POPULARITEIT VAN DE EIGEN MENING: COGNITIEVE EN MOTIVATIONELE VERKLARINGEN

Joop van der Pligt
Els C.M. van Schie

In het midden der zeventiger jaren werd de aandacht gevestigd op het verschijnsel dat mensen de neiging hebben het aantal anderen dat hun mening en/of gedragsvoorkeur deelt te overschatten. Fields en Schuman (1976) constateerden het verschijnsel bij opinie-onderzoek en noemden het het 'looking glass'-effect. De meest populaire benaming voor dit effect: 'false consensus', werd geïntroduceerd door Ross, Greene en House (1977). Zij omschreven dit effect als "de neiging het eigen gedrag en de eigen mening en/of voorkeur als relatief gebruikelijk en adequaat te beschouwen terwijl afwijkend gedrag en meningen ongebruikelijk en minder adequaat worden geacht" (Ross, Greene & House, 1977, p.280).

Ross et al. (1977) relateerden het verschijnsel aan de attributietheorie en stelden, dat het gebruikelijke, adequate gedrag vooral verklaard wordt door situationele factoren, terwijl afwijkend gedrag veelal verklaard wordt door persoonsgebonden, dispositionele factoren. Bijvoorbeeld, iemand die gekant is tegen de Europese integratie zal het aantal anderen dat dit standpunt deelt overschatten en deze reactie adequaat vinden gegeven de huidige situatie in Nederland en de overige EG-landen. Dezelfde persoon zal het aantal voorstanders onderschatten en de neiging hebben de mening van laatstgenoemde groep te relateren aan dispositionele persoonsgebonden kenmerken. Kortom, de mening van medestanders wordt verklaard door situationele factoren, de mening van mensen met een andere voorkeur moet haast wel het gevolg zijn van persoonsgebonden factoren (in dit geval bijvoorbeeld politieke overtuigingen, slecht geïnformeerd zijn, geringe betrokkenheid). In hun publicatie spreken Ross et al. voortdurend over *relatieve* over- en onderschatting. Om bij ons voorbeeld te blijven: de schattingen van voorstanders worden niet vergeleken met het objectieve aantal voor- en tegenstanders, doch met de schattingen gegeven door de tegenstanders.

De grote populariteit van de attributietheorie en de belangrijke rol die waargenomen consensus speelt in het attributiemodel van Kelley (1967) leidden tot een groot aantal onderzoeken die zich richtten op de gevolgen (in attributionele termen) van de waargenomen consensus van meningen en gedragingen. Ross et al. (1977) suggereerden dat de waarneming van een schijnbare consensus wellicht een der oorzaken is van de veel gevonden 'actor-observer'-verschillen (de neiging het gedrag van anderen toe te

factor leidt tot de verwachting dat voorspellingen van de gebruikelijkheid van bepaalde meningen en/of gedragskeuzen meer overeenkomstig de eigen mening/voorkeur is wanneer schattingen worden gevraagd van populaties waarmee men veel contact heeft. Kortom, een assistent in opleiding (aio) die veel contact heeft met andere aio's en aan wie wordt gevraagd hoeveel andere aio's het aio-salaris te laag vinden zal (indien deze mening toegedaan) het aantal ontevreden aio's dat deze mening deelt meer overschatten dan het aantal universiteitsmedewerkers dat de financiële vergoeding voor aio-werkzaamheden te laag vindt. Een aantal onderzoeken geeft inderdaad aan dat het 'false consensus'-effect groter is wanneer men schattingen maakt van 'nabije' groepen dan wanneer men wordt gevraagd schattingen te geven van bijvoorbeeld de Nederlandse bevolking (zie bijvoorbeeld Holtz & Miller, 1985; Judd & Johnson, 1981; van der Pligt, Ester & van der Linden, 1983).

In een recent onderzoek poogden we de rol van selectieve blootstelling nader te onderzoeken. In dit onderzoek werd de eigen voorkeur vastgesteld in een drietal domeinen: te weten het beleid ten aanzien van fietsendiefstallen (een terugkerend probleem voor de meeste Amsterdamse studenten), het beleid ten aanzien van herintredende vrouwen, en studierichtingkeuze bij psychologiestudenten. Aan dit onderzoek namen eerstejaars studenten psychologie deel. Attitude, eigen voorkeur, zekerheid van de eigen keuze, saillantie en selectieve blootstelling werden apart vastgesteld. In dit gedeelte van het artikel wordt met name ingegaan op de rol van selectieve blootstelling. Analooq aan het onderzoek van Sherman et al. (1983) werd gevraagd naar het aantal vriend(inn)en dat elk der beleidsalternatieven ondersteunt of verwierpt (b.v. voor of tegen een strinleidersbeleid ten aanzien van fietsendiefstal). Dit leverde een maat voor selectieve blootstelling. Ter bepaling van de waargenomen consensus werd gevraagd een schatting te geven van het percentage van de Amsterdamse psychologiestudenten dat een bepaald standpunt innam (ten aanzien van intensievere bestrijding fietsendiefstal, verhoogde uitgaven herintredstersbeleid en voorkeur voor psychonomie als afstudeerrichting). Vervolgens werden dezelfde schattingen gevraagd maar nu voor de Nederlandse bevolking. Tabel 1 geeft een overzicht van de bevindingen van dit onderzoek. Dit onderzoek vond plaats bij 185 psychologiestudenten aan de Universiteit van Amsterdam. Het in de tabel opgenomen vierde onderwerp (sexueel gedrag) werd onderzocht bij een steekproef van de Nederlandse bevolking (n=156) die vragen werd voorgelegd over gezondheidsrisico's (waaronder AIDS).

De in tabel 1 gepresenteerde bevindingen zijn in overeenstemming met eerder onderzoek en ondersteunen de conclusie van Mullen et al. (1985) over de omvang van het effect en de consistentie van optreden. Op basis van een meta-analyse van 115 pogingen het effect vast te stellen, komen Mullen et al. (1985) tot de slotsom dat de omvang van het effect redelijk is te noemen en dat het zeer consistent optreedt.

Tabel 1: Consensus-schattingen voor een tweetal populaties als functie van de eigen mening/voorkeur

| Onderwerp Eigen mening/gedrag | Consensus schatting van | | | |
|--|-----------------------------|-------|--------------------------|-------|
| | medestudenten/ kennissen | | Nederlandse bevolking | |
| | A | B | A | B |
| Fietsendiefstal | | | | |
| (A) wel intensievere beschrijving (n=56) | 63,3% | 36,4% | 64,0% | 36,0% |
| (B) geen intensievere beschrijving (n=84) | 40,9% | 59,1 | 52,4% | 47,6% |
| verschil | 22,7% * | | 11,6% * | |
| Studiekeuze | | | | |
| (A) psychonomie (n=6) | 17,5% | 82,5% | - | - |
| (B) geen psychonomie (n=84) | 11,5% | 88,5% | - | - |
| verschil | 6,0% | | | |
| Herinstreedsters | | | | |
| (A) voor budgetverhoging (n=124) | 71,4% | 28,6% | 51,4% | 48,6% |
| (B) tegen budgetverhoging (n=19) | 58,1% | 41,9% | 41,8% | 58,2% |
| verschil | 13,3% * | | 9,6% * | |
| Sexueel gedrag | | | | |
| (A) wijziging (n= 25) | 49,8% | 50,2% | 43,8% | 56,2% |
| (B) geen wijziging (n=127) | 13,1% | 86,9% | 30,4% | 69,6% |
| verschil | 36,7% * | | 13,4% * | |

* p < 0,005

De invloed van selectieve blootstelling werd getoetst in een 2 (eigen keuze) x 2 (aantal vriend(inn)en die de eigen mening/voorkeur delen)-design. Voor wat betreft de tweede factor werden de respondenten in twee groepen verdeeld: groot v.s. klein aantal vriend(inn)en. Er werd gestreefd naar een gelijke verdeling der respondenten in twee groepen. Bij deze analyse werd elk effect vastgesteld nadat correctie had plaatsgevonden voor de overige effecten. De 2x2-variantie-analyse resulteerde in een significant effect voor de eigen keuze voor wat betreft het tweede keuze-probleem (studierichting) (F(1,101)=9.26, p<0,001). In de andere gevallen

was de invloed van de eigen keuze niet significant; dit in tegenstelling tot de invloed van de factor selectieve blootstelling. Zowel de analyse van de schattingen van de prevalentie van meningen/voorkeuren van de studentenpopulatie als van 'de Nederlandse bevolking' resulteerden in significante hoofdeffecten voor het onderwerp fietsendiefstal ($F(1,135)=75.8$, $p<0.001$), en $F(1,135)=15.5$, $p<0.001$) en voor het onderwerp herintreedsters ($F(1,133)=36.8$, $p<0.001$) en $F(1,133)=28.3$, $p<0.001$). In al deze gevallen was er, mede als gevolg van de robuustheid van het effect van selectieve blootstelling, geen significant hoofdeffect voor de eigen keuze/voorkeur. Voorts werden geen significante interactie effecten geconstateerd, met andere woorden het effect van selectieve blootstelling was statistisch onafhankelijk van dat van de eigen keuze. Deze resultaten ondersteunen de hypothese dat selectieve blootstelling een zeer belangrijke determinant is van de overschatting van de prevalentie van de eigen mening en/of gedragsvoorkeur. Onderzoek van Sherman, Presson, Chassin, Corty en Olshavsky (1983) resulteerde in soortgelijke, doch minder geprononceerde, bevindingen.

Uit onze data en een aantal andere onderzoeken is tevens indirect bewijsmateriaal te destilleren waarmee de rol van selectieve blootstelling onderstreept wordt. Mullen et al. (1985) concludeerden dat de omvang van het 'false consensus'-effect niet gerelateerd was aan de grootte van de populatie waarvoor prevalentieschattingen werden gevraagd. Zoals eerder besproken geeft een aantal onderzoeken aan, dat de omvang van het effect groter is, wanneer schattingen gevraagd worden van een groep waartoe men behoort of waar men regelmatig contact mee heeft, dan wanneer deze schattingen worden gevraagd van groepen waar men minder contact mee heeft. Ook Marks en Miller (1987) argumenteren dat selectieve blootstelling meer effect heeft op schattingen van groepen waarmee men regelmatig contact heeft. Kortom, selectieve blootstelling beïnvloedt de respons van Amsterdamse psychologiestudenten wanneer hen wordt gevraagd een schatting te geven van de voorkeur van deze groep. De invloed van selectieve blootstelling zal geringer zijn wanneer hen wordt gevraagd een schatting te geven van de voorkeur van de Nederlandse bevolking en nog minder wanneer hen wordt gevraagd naar de voorkeur van Cubanen.

Sherman et al. (1983) vonden dat consensusschattingen van teenagers over de prevalentie van het roken van sigaretten aanzienlijk meer gekleurd waren als deze schatting andere teenagers betrof, dan wanneer werd gevraagd om een schatting van het aantal rokende volwassenen. Soortgelijke bevindingen zijn gerapporteerd door Holtz en Miller (1985) in de context van intergroepsonderzoek; van der Pligt, van der Linden en Ester (1982) vonden in een grootschalig onderzoek ($n=600$) een groter effect voor schattingen van de meningen in de eigen woonplaats, dan voor schattingen van de Nederlandse bevolking. In het laatstgenoemde onder-

zoek was het effect aanzienlijk en de schatting voor de eigen woonplaats was niet accurater dan die voor de Nederlandse bevolking, zodat het consensus-effect niet door betere kennis over de woonplaats veroorzaakt werd. De grootte van de steekproef en de beschikbaarheid van opiniepeilingen maakte het mogelijk de 'objectieve' verdeling der meningen ten aanzien van het onderwerp (kernenergie) vast te stellen en derhalve een indicatie te krijgen van de accuratesse.

De gegevens in tabel 1 geven informatie over de omvang van het effect van de 'nabijheid' van de groep of populatie waarvoor schattingen worden gevraagd. Bij onderwerpen 1 en 3 werden schattingen gevraagd van de meningen van psychologiestudenten aan de Universiteit van Amsterdam en van de Nederlandse bevolking. Tabel 1 geeft aan, dat de verschilscore afneemt bij schattingen voor de Nederlandse populatie, met andere woorden, het effect is minder geprononceerd. Voor het vierde onderwerp (sexueel gedrag) werden schattingen gevraagd van het percentage kennissen en vriend(inn)en en het percentage der Nederlandse bevolking dat het seksuele gedrag heeft veranderd als gevolg van het risico op AIDS. Ook in dit geval ziet men een geprononceerder effect voor schattingen van de 'nabije' groep dan voor de Nederlandse bevolking. In al deze gevallen bleek het verschil tussen de twee schattingen ('nabij' versus 'veraf') significant.

Samenvattend kan gesteld worden dat selectieve blootstelling een belangrijke determinant lijkt van de neiging de prevalentie van eigen gedrag, mening of voorkeur te overschatten. Zowel direct als indirect bewijsmateriaal ondersteunt bovengenoemde invloed. Een tweetal tekortkomingen dient echter niet onvermeld te blijven. Een eerste tekortkoming betreft de meting van de mate van selectieve blootstelling. Het genoemde onderzoek van Sherman et al. (1983) en ons onderzoek is correlatieel. Selectieve blootstelling wordt niet gemanipuleerd in een laboratorium of veldcontext. Het aantal vriend(inn)en wordt als maat voor selectieve blootstelling gehanteerd. De veronderstelling hierbij is dat de vertekening hierbij minimaal is, het betreft immers een simpele telling. De betrouwbaarheid van deze zelfrapportage is echter niet vastgesteld en deze kan onderhevig zijn aan dezelfde vertekeningen als de waarneming van consensus. Ten tweede, selectieve blootstelling wordt geacht via cognitieve beschikbaarheid ('availability', cf. Tversky & Kahneman, 1974) de consensusschattingen te beïnvloeden. Gegevens over dit medierende proces zijn te verkrijgen door na manipulatie van de factor blootstelling respondenten een aantal cognitieve taken te presenteren. Met name geheugentaken zijn hierbij relevant. Kennis over de mediërende processen is echter zeer gering en behoeft nader onderzoek.

Saillantie en aandacht

Een tweede, deels overlappende, verklaring voor het optreden van het 'false consensus'-effect is gebaseerd op het begrippenpaar saillantie en aandacht. In het vorige gedeelte werd verwezen naar de factor 'beschikbaarheid' (het gemak waarmee stimuli herinnerd worden). In de context van het 'false consensus'-effect wordt verondersteld dat men meer en makkelijker gevallen herinnert van mensen die de eigen mening en/of voorkeur delen. Deze gekleurde herinnering leidt vervolgens tot een overschatting van de prevalentie van de eigen mening en/of voorkeur.

Saillantie en aandacht betreffen niet zozeer de herinnering van relevante stimuli als wel de waarneming en codering van relevante informatie. Saillante informatie (bijvoorbeeld extreme meningen of een mening of voorkeur die opvalt in een gegeven context) zal meer aandacht krijgen en dit kan leiden tot een overgeneralisatie van de betreffende mening en/of voorkeur. Saillantie kan op zeer simpele wijze gemanipuleerd worden. Zuckerman, Mann en Bernieri (1982) lieten proefpersonen consensus-schattingen maken van een op video opgenomen gedragssequentie. Getoond werd bijvoorbeeld een student die voldeed aan een vreemd verzoek (het rondlopen met een "sandwichbord"). Wanneer de camera de aandacht richtte op de student die met het verzoek instemde in plaats van op degene die het verzoek deed, dan waren de schattingen van het aantal studenten dat aan het verzoek zou voldoen hoger. Het effect van saillantie werd aangetoond, zowel bij "instemmende" als "weigerende" studenten en was statistisch onafhankelijk van de eigen voorkeur van de beoordelende proefpersoon.

Een aantal andere onderzoeken toont aan dat het richten van de aandacht op de eigen mening en/of gedrag eveneens leidt tot hogere consensus-schattingen. Ander indirect bewijsmateriaal komt uit onderzoek waarin attitude-extremiteit werd opgenomen als onafhankelijke variabele. Attitude-extremiteit is gerelateerd aan grotere betrokkenheid met, en grotere saillantie en/of persoonlijke relevantie van het attitude-onderwerp voor de beoordelende persoon. Extremere attitudegroepen blijken hogere consensus-schattingen te geven dan groepen met soortgelijke doch meer gematigde attitudes. Met andere woorden, personen die zeer gekant zijn tegen de uitbreiding van het aantal kernenergiecentrales in Nederland schatten het aantal tegenstanders hoger dan mensen met een minder extreme anti-attitude (van der Pligt, Ester, van der Linden, 1983; Wagner & Gerard, 1983). Attitude-extremiteit is ook gerelateerd aan zekerheid over de eigen mening of voorkeur. Marks en Miller (1985) vonden dat personen die zeker waren over hun eigen opinie ook hogere consensus-schattingen gaven.

In het eerder genoemde onderzoek aan de Universiteit van Amsterdam werd saillantie gemanipuleerd analoog aan een serie experimenten beschreven in van der Pligt, Eiser & Spears (1987). Deze manipulatie betreft een

simpele variatie van beoordelingscontext. In de eerste conditie werden meningen en voorkeuren gevraagd ten aanzien van het beleid met betrekking tot fietsendiefstal, gevolgd door consensus-schattingen. In een tweede conditie werden dezelfde vragen gesteld, doch in de context van andere delicten (winkeldiefstal, geweldsdelicten, diefstal met braak en vernielingen). In de eerste conditie was het onderwerp fietsendiefstal saillant en werd geacht meer aandacht te krijgen, hetgeen zou moeten leiden tot hogere consensus-schattingen. In het onderzoek van van der Pligt, Eiser en Spears (1987) bleek deze simpele manipulatie een aanzienlijke invloed te hebben op schattingen en voorkeur, vooral bij respondenten die een minder geprononceerde attitude hadden ten aanzien van het onderwerp (de rol van kernenergie in het Engelse energiebeleid). In het huidige onderzoek werd getoetst of dit effect zich ook uitstreckte tot consensus-schattingen. De toetsing gebeurde wederom in een 2x2-design voor elk der beoordelingstaken: eigen voorkeur was de eerste factor, beoordelingscontext (hoog saillant v.s. laag saillant) de tweede. De resultaten voor de studiekeuze gaven een significant effect te zien van beoordelingscontext ($F(1,131)=30.8$, $p<0,001$). Wanneer slechts een schatting werd gevraagd van het aantal psychonomiestudenten, was de gemiddelde schatting dat 18,6% van alle studenten deze specialisatie prefereerde, wanneer een schatting werd gevraagd van het percentage studenten voor elk der specialisaties daalde dit percentage tot 11,0%. Bij de schattingen voor psychologiestudenten en de Nederlandse bevolking van het aantal voorstanders van een budget-uitbreiding ten behoeve van herintreedsters waren deze percentages niet hoger wanneer de stimulus geïsoleerd werd aangeboden. Schattingen in de context van andere beleidsgebieden (gehandicapten, ouderen, etnische minderheden en schoolverlaters) waren in het algemeen significant hoger. Het verschil tussen de beide schattingen was in een geval statistisch significant: $F(1,139)=7.1$, $p<0,01$ voor schattingen van het percentage UvA-studenten. Het effect op schattingen van de Nederlandse bevolking was minder geprononceerd ($F(1,137)=2,7$, ns) Bij de resterende taak (fietsendiefstal) was er geen sprake van significante effecten voor saillantie. Tenslotte was er slechts in een geval sprake van een aanzienlijk groter effect van saillantie dan van de eigen keuze. Dit was bij de schatting van het aantal studenten dat psychonomie kiest als afstudeer-richting. De genoemde F-waarde voor saillantie was 30,8, de F-waarde voor de factor eigen keuze was 7,0 ($p<0,01$). Ook bij deze analyse werd elk hoofdeffect vastgesteld nadat voor de overige effecten was gecorrigeerd. Het relatief grote effect van saillantie bij deze taak is wellicht terug te voeren tot het feit dat de studenten die aan het onderzoek deelnamen slechts vijf maanden bezig waren met de studie, nog nauwelijks geconfronteerd waren geweest met psychonomie en waarschijnlijk nog een onduidelijk beeld hadden van hun eigen voorkeur voor een der studierichtingen. Deze interpretatie sluit aan bij de conclusie van van der Pligt,

Eiser & Spears (1987) dat een dergelijke zeer simpele manipulatie van saillantie en aandacht het meeste effect sorteert wanneer men (nog) geen uitgesproken mening heeft over het onderwerp van studie.

Kortom, de huidige data geven enige steun voor het effect van saillantie zoals gemanipuleerd door beoordelingscontext. Dit effect lijkt zich echter te beperken tot onderwerpen waarover men (nog) geen duidelijk standpunt heeft ingenomen. Een '2 (selectieve blootstelling) x 2 (laag v.s. hoog saillant)'-analyse bevestigde dit beeld. In deze analyse werd wederom elk effect getoetst na correctie voor andere effecten. Alleen bij het studieprobleem is er sprake van een hoofdeffect van saillantie. In de twee overgebleven gevallen is voor beide schattingen het effect van saillantie niet-significant dit in tegenstelling tot de effecten van selectieve blootstelling.

Zoals eerder gesteld kan een bepaalde mening en/of voorkeur ook saillant zijn doordat men een zeer uitgesproken mening of voorkeur heeft, hetgeen leidt tot een hogere schatting van de prevalentie daarvan. Dit werd getoetst door binnen de groep respondenten die een bepaalde mening of voorkeur hadden een correlatieve analyse uit te voeren tussen attitude en de omvang van het 'false consensus'-effect. De verwachting was een positieve relatie tussen attitude(extremiteit) en de hoogte van de consensusschatting. Deze analyse werd ook uitgevoerd in de gevallen waarin sprake was van een klein aantal respondenten met een bepaalde voorkeur. Gezien het zeer kleine aantal proefpersonen dat aangaf psychonomie te gaan studeren dient de uitkomst van met name deze regressie-analyse met voorzichtigheid te worden geïnterpreteerd. In alle gevallen werd de attitude vastgesteld met behulp van een aantal bipolaire schalen. Tabel 2 geeft een overzicht van de analyses.

Tabel 2: Relatie attitude-extremiteit en consensus

| Onderwerp | eigen mening/ voorkeur | correlatie (r) | |
|--------------------|---------------------------|----------------|----------------|
| | | UvA | Ned. bevolking |
| 1. FIETSENDIEFSTAL | A (n=56) | +08 | +15 |
| | B (n=83) | +19 * | +09 |
| 2. STUDIEKEUZE | A (n=10) | +58 | +73 * |
| | B (n=126) | +11 | +15 * |
| 3. HERINTREEDSTERS | A (n=124) | +19 * | +15 * |
| | B (n=19) | -08 | -.05 |

*) $p < 0,05$

Deze gegevens geven enige steun voor de hypothese; vijf van de twaalf correlaties zijn significant doch de verklaarde variantie is bescheiden. Saillantie speelt dus wel een rol, doch deze lijkt vrij marginaal.

Informatieverwerkingsaspecten

Zoals gemeld in de inleiding van deze bijdrage wordt bij de rubricering der verklaringen voor het verschijnsel 'false consensus' aangesloten bij de bestaande literatuur. Bovengenoemde rubriek is echter ons inziens een wat minder gelukkige. Marks en Miller (1987) opperen de mogelijkheid dat situationele attributies leiden tot hogere consensusschattingen dan dispositionele attributies. De causale relatie consensus - type attributie die jarenlang (met wisselend succes) is onderzocht binnen de attributietheorie is plotseling omgedraaid en gesuggereerd wordt, dat het type attributies dat men prefereert (intern versus extern) gerelateerd is aan consensusschattingen. Op zich lijkt deze redenering aannemelijk. Als u bijvoorbeeld van mening bent dat RAMBO III zo'n geweldige film is vanwege de puntige dialogen en de prachtige natuuroptnamen (externe attributies) en niet vanwege uw persoonlijke voorkeur voor films met dit type dialoog (interne attributie), dan schat u het aantal anderen dat deze mening deelt waarschijnlijk relatief hoog. Marks en Miller (1987) noemen een klein aantal onderzoeken die een relatie vonden tussen situationele/externe attributies voor de eigen keuze of voorkeur en de omvang van het 'false consensus'-effect. Erg overtuigend is hun betoog echter niet. Het feit dat onderzoek dat poogde de relatie tussen consensus en attributievoorkeur vast te stellen weinig succesvol is geweest en het gegeven dat mensen slechts in uitzonderingsgevallen gebeurtenissen (inclusief meningen en voorkeuren van anderen) willen verklaren in termen van de attributietheorie (zie Eiser & van der Pligt, 1988; Wong & Weiner, 1981) nopen tot voorzichtigheid.

Motivationale factoren

Naast de in de vorige drie secties besproken cognitieve verklaringen is een aantal motivationale factoren van belang. Marks en Miller (1987) noemen een cluster van factoren (aantrekkelijkheid van de ander, bekendheid en affiniteit met de ander) als oorzaken van het assimileren van de positie van de ander naar de eigen positie en/of mening. Dit is een bekend gegeven. Assimilatie is veelvuldig onderzocht (zie bijvoorbeeld Eiser en van der Pligt, 1984; Judd, Kenny & Krosnick, 1983). Het is ons echter onduidelijk of dit principe louter motivationeel van aard is (zoals Marks & Miller suggereren) en de relatie met prevalentieschattingen wordt op wat

slordige wijze geponoerd. Cognitieve balans wordt ook wel genoemd als mogelijke vertekenende factor. Zo zal de prevalentieschatting van een positief gewaardeerd gedrag hoger zijn als een schatting wordt gevraagd voor een doelgroep waar men positief tegenover staat, dan een doelgroep waar men negatief tegenover staat.

Meer interessante motivationele factoren lijken de zekerheid over en de evaluatie van de eigen mening of voorkeur. Deze factor maakt het optreden van de overschatting van het voorkomen van bepaalde meningen en voorkeuren interpreteerbaar in functionele termen. Onzekerheid over het eigen gedrag of een negatieve evaluatie van het eigen gedrag wordt meer acceptabel, indien een meerderheid der mensen ditzelfde gedrag vertoont. Kortom, iemand die tot zijn ongenoegen een tentamen met een onvoldoende afsluit, zal het prettiger vinden als hij niet de enige is en dat een substantiële hoeveelheid anderen dit zelfde overkomt. Iemand die positief gewaardeerd gedrag vertoont (bijvoorbeeld cum laude slagen) zal niet streven naar een overschatting van de prevalentie van deze prestatie ter ondersteuning van het eigen gedrag.

In een aantal onderzoeken is gevonden, dat de evaluatie of sociale wenselijkheid van gedragingen inderdaad een effect heeft op prevalentieschattingen. Sherman et al. (1983) vonden, dat rokers het aantal rokers overschatten, terwijl niet-rokers het aantal niet-rokers onderschatten (wanneer vergeleken met de objectieve aantallen rokende en niet-rokende tieners). Suls, Wan en Sanders (1988) vonden dezelfde relatie bij een aantal gezondheidsgedragingen. Naast een algemene 'false consensus' was er ook sprake van een overschatting van de prevalentie van sociaal minder wenselijk gedrag door degenen die dit gedrag zelf vertoonden. Voor sociaal-wenselijk gedrag werd het omgekeerde gevonden. Het laatstgenoemde effect wordt wel 'false uniqueness' genoemd en treedt vooral op bij (zeer) positief gewaardeerd gedrag. Van der Pligt (1984) poogde de invloed van deze evaluatieve aspecten direct te toetsen door proefpersonen van een aantal gedragingen aan te laten geven hoe zij deze evalueerden, gevolgd door vragen naar de eigen voorkeur en consensus. In die studie bleek er geen verband tussen evaluatie van het gedrag en de mate van overschatting van de prevalentie van het gedrag.

In het in dit verslag beschreven onderzoek werd de attitude ten aanzien van het gedrag in kwestie en de zekerheid over de eigen mening en/of voorkeur eveneens gemeten. De attitude werd gemeten met behulp van een zestal attitude-uitspraken waarvan men aangaf in welke mate men het eens/oneens was, alsmede een aantal (3 tot 5) bipolaire 7-punts schalen voorzien van termen als 'praktisch - onpraktisch', 'zinloos - zinvol' en 'realistisch - onrealistisch'. De attitude-uitspraken en de bipolaire schalen varieerden per attitude onderwerp en resulteerden in een redelijk betrouwbare attitude maat. Onzekerheid over de eigen positie werd simpelweg vastgesteld met behulp van de vraag "hoe zeker ben je van je

keuze/mening?" De mate van zekerheid werd aangegeven op een 5-punts schaal (1 = zeker, 5 = heel onzeker). Onzekerheid over de eigen gedragskeuze was niet gerelateerd aan de prevalentieschattingen. In geen der gevallen had onzekerheid over de eigen keuze een significant effect op de prevalentieschattingen. Voorts werd getoetst of dissonantie (geoperationaaliseerd als de discrepantie tussen de eigen mening en/of voorkeur en de attitude ten aanzien van het onderwerp) een invloed had op consensus-schattingen. Ook dit resulteerde niet in significante effecten. Kortom de motivationele invloeden blijken vrij gering en worden niet consistent gevonden. In het onderzoek naar seksueel gedrag als gevolg van het AIDS-risico bleek evenmin een effect van dissonantie (als gevolg van de discrepantie tussen actueel en gewenst gedrag) op consensus-schattingen.

Alvorens dit hoofdstuk te besluiten is het zinvol de relatieve rol van de besproken factoren vast te stellen door middel van een integrale analyse. Middels een zestal 2 (eigen keuze) x 2 (selectieve blootstelling) x 2 (saillantie) covariantie analyses waarbij de mate van zekerheid als covariaat werd opgenomen is gepoogd het relatieve belang der diverse factoren vast te stellen. In deze analyses zijn, wederom, de effecten getoetst na correctie voor de overige effecten. Tabel 3 geeft een kort overzicht van de *significante* effecten (hoofdeffecten, 2-weg interacties en covariantie-effecten).

Tabel 3: Integrale analyse: samenvatting van significante effecten.

| Onderwerp | effect | F | df | p |
|--------------------|---|-------|-------|-------|
| Fietsendiefstal I | selectieve blootstelling | 31,94 | 1,130 | 0,001 |
| Fietsendiefstal II | selectieve blootstelling | 5,87 | 1,130 | 0,001 |
| Psychonomie I | eigen keuze | 3,94 | 1,94 | 0,05 |
| | eigen keuze x selectieve blootstelling | 4,20 | 1,94 | 0,05 |
| Herintreedsters I | selectieve blootstelling | 21,22 | 1,132 | 0,001 |
| Herintreedsters II | selectieve blootstelling | 20,34 | 1,132 | 0,001 |

Noot: I verwijst naar prevalentie schattingen voor psychologiestudenten;
II naar prevalentieschattingen voor de Nederlandse bevolking.

Tabel 3 bevestigt de belangrijke rol van 'selectieve blootstelling' zowel afzonderlijk als in interactie met de eigen gedragskeuze. Er is echter een belangrijke kanttekening te plaatsen bij deze interpretatie; in het concluderende gedeelte wordt hier nader op ingegaan.

Conclusies

De overschatting van de prevalentie van de eigen mening en/of gedragsvoorkeur lijkt een verschijnsel dat voornamelijk verklaard wordt door de factor selectieve blootstelling. Men verkeert meer met gelijkgestemden dan anderszins en maakt generalisatiefouten bij het schatten van de consensus. Saillantie en aandacht kunnen hierbij eveneens een rol spelen. Saillantie als gevolg van de beoordelingscontext blijkt echter alleen een rol te spelen, wanneer de eigen mening en/of voorkeur niet erg geprononceerd is. Saillantie als gevolg van de extremiteit van, en zekerheid over de eigen attitude doet de omvang van het effect toenemen, doch ook deze toename is mariginaal.

De vraag is, of dit alles nu wel zo interessant is. Mensen vertonen dus de neiging de prevalentie van de eigen mening en/of (gedrags)voorkeur licht te overschatten. Het effect is herhaaldelijk vastgesteld en meer onderzoek naar de medierende processen (bijvoorbeeld cognitieve beschikbaarheid) lijkt wenselijk. Voorts is het noodzakelijk de rol van selectieve blootstelling nauwkeurig en liefst (veld)experimenteel vast te stellen. De nu gehanteerde methode van vaststelling heeft welhaast circulaire consequenties. Het kan immers zo zijn dat dezelfde processen leiden tot een overschatting van het *aantal* anderen dat de eigen mening of voorkeur deelt alsmede een overschatting van het *percentage* anderen (in diverse populaties) dat de eigen mening of voorkeur deelt.

Het wordt echter pas interessant als deze vertekening consequenties heeft voor andere oordelen en gedrag. Onderzoek naar functionele aspecten van de waarneming van een 'false consensus' biedt hierbij aanknopingspunten. Gedragsveranderingspogingen zouden wel eens minder effectief kunnen zijn als gevolg van de waarneming van een schijnbare consensus, met name wanneer het minder gewaardeerd, sociaal minder wenselijk gedrag is. Van der Pligt (1985) oppert deze mogelijkheid en suggereert dat deze vertekening bestaand gedrag kan bestendigen. Hiermee zou rekening gehouden moeten worden bij informatiecampagnes die gericht zijn op grootschalige gedragsverandering. De resultaten van Suls, Wan en Sanders (1988) bevestigen deze stelling.

Literatuur

- Eisen, S.V. (1979). Actor-observer differences in information inference and causal attribution. *Journal of Personality and Social Psychology*, 37, 261-272.
- Eiser, J.R. & Pligt, J. van der (1984). Accentuation theory, polarization, and the judgment of attitude statements. In: J.R. Eiser (Ed.), *Attitudinal judgment*, pp.43-64. New York: Springer Verlag.
- Eiser, J.R. & Pligt, J. van der (in press). *Attitudes and decisions*. London: Routledge.
- Fields, J.M. & Schuman, H. (1976). Public beliefs about the beliefs of the public. *Public Opinion Quarterly*, 40, 427-428.
- Holtz, R. & Miller, N. (1985). Assumed similarity and opinion certainty. *Journal of Personality and Social Psychology*, 48, 890-898.
- Judd, C.M. & Johnson, J.T. (1981). Attitudes, polarization, and diagnosticity. Exploring the effect of affect. *Journal of Personality and Social Psychology*, 41, 26-36.
- Judd, C.M. Kenny, D.A. & Krosnick, J.A. (1983). Judging the positions of political candidates: Models of assimilation and contrast. *Journal of Personality and Social Psychology*, 44, 952-963.
- Kelley, H.H. (1967). Attribution theory in social psychology. In: D. Levine (Ed.), *Nebraska Symposium on Motivation*, 15, 192-238. Lincoln: University of Nebraska Press.
- Kulik, J.A. & Taylor, S.E. (1980). Premature consensus on consensus? Effects of sample-based versus self-based consensus information. *Journal of Personality and Social Psychology*, 38, 871-878.
- Major, B. (1980). Information acquisition and attribution processes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 39, 1010-1023.
- Marks, G. & Miller, N. (1987). Ten years of research on false-consensus effect: An empirical and theoretical review. *Psychological Bulletin*, 102, 72-90.
- McArthur, L.A. (1972). The how and what of why: Some determinants and consequences of causal attribution. *Journal of Personality and Social Psychology*, 22, 171-193.
- Miller, A.G., Gillen, B., Schenker, C. & Radlove, S. (1973). Perception of obedience to authority. *Proceedings of 81st Annual Convention of the American Psychological Association*, 8, 128.
- Mullen, B., Atkins, J.L., Champion, D.S., Edwards, C., Hardy, D., Story, J.E. & Vanderklok, M. (1985). The false consensus effect. A meta-analysis of 155 hypothesis tests. *Journal of Experimental Social Psychology*, 21, 262-283.
- Nisbett, R.E., Borgida, E., Crandall, R. & Reed, H. (1976). Popular induction: Information is not always informative. In: J.S. Carroll & J.W. Payne (Eds.), *Cognition and social behaviour*. Hillsdale, N.J.: Erlbaum.

- Pligt, J. van der (1984). Attributions, false consensus, and valence: Two field studies. *Journal of Personality and Social Psychology*, 46, 57-68.
- Pligt, J. van der (1985). Energy conservation: Two easy ways out. *Journal of Applied Social Psychology*, 15, 3-15.
- Pligt, J. van der, Eiser, J.R., & Spears, R. (1987). Comparative judgments and preferences: The influence of the number of response alternatives. *British Journal of Social Psychology*, 26, 269-280.
- Pligt, J. van der, Ester, P. & Linden, J. van der, (1983). Attitude extremity, consensus and diagnosticity. *European Journal of Social Psychology*, 13, 437-439.
- Pligt, J. van der, Linden, J. van der & Ester, P. (1982). Attitudes to nuclear energy: Beliefs, values, and false consensus. *Journal of Environmental Psychology*, 2, 221-231.
- Ross, L., Greene, D. & House, P. (1977). The "false consensus effect". An egocentric bias in social perception and attribution processes. *Journal of Experimental Social Psychology*, 13, 279-301.
- Sherman, S.J., Presson, C.C., Chassin, L., Corty, F. & Olshavsky, R. (1983). The false consensus effect in estimates of smoking prevalence: Underlying mechanisms. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 9, 197-207.
- Suls, J., Wan, C.K. & Sanders, G.S. (1988). False consensus and false uniqueness in estimating the prevalence of health-protective behaviors. *Journal of Applied Social Psychology*, 18, 66-79.
- Tversky, A. & Kahneman, A. (1974). Judgment under uncertainty: Heuristics and biases. *Science*, 185, 1124-1131.
- Wagner, W. & Gerard, H.B. (1983). Similarity of comparison group, opinions about facts and values and social projection. *Archives of Psychology*, 135, 313-324.
- Wells, G.L. & Harvey, J.H. (1977). Do people use consensus information in making causal attributions? *Journal of Personality and Social Psychology*, 35, 279-293.
- Wong, P.T.P. & Weiner, B. (1981). When people ask "why" questions, and the heuristics of attributional search. *Journal of Personality and Social Psychology*, 40, 650-663.
- Zuckerman, M., Mann, R.W. & Bernieri, F.J. (1982). Determinants of consensus estimates: Attribution, salience, and representativeness. *Journal of Personality and Social Psychology*, 42, 839-852.

ASYMMETRIE BIJ VERGELIJKING TUSSEN PERSONEN

J. Extra
R. Vermunt

Het verschijnsel asymmetrie bij vergelijking tussen personen is door de Franse sociaal-psycholoog Jean-Paul Codol sinds het begin van dit decennium uitvoerig onderzocht. Omdat Codol overwegend in zijn moedertaal publiceert is zijn werk in op Angelsaksische literatuur georiënteerde landen als Nederland nagenoeg onbekend. In dit artikel zullen we beschrijven wat het asymmetrierverschijnsel inhoudt en wat voor onderzoek naar dit verschijnsel gedaan is. We zullen vooral nagaan wat voor verklaringen voor het asymmetrierverschijnsel gegeven zijn en bespreken of het asymmetrierverschijnsel een duidelijk sociaal-psychologisch fenomeen is.

Het asymmetrierverschijnsel dat door Codol op uiteenlopende wijzen is gedemonstreerd en onderzocht, laat zich aan de hand van het volgende voorbeeld-illustreren. Wanneer een persoon gevraagd wordt de overeenkomst of het verschil aan te geven tussen de persoon zelf (P) en iemand anders (A) dan hangt de grootte van de ervaren overeenkomst of het ervaren verschil af van het in de formulering van de vraag geïmpliceerde referentiepunt. Luidt de vraag: "Hoeveel lijkt A op jou?" (P is referentiepunt) dan wordt de overeenkomst hoger geschat dan wanneer de vraag luidt: "Hoeveel lijkt jij op A?" (A is referentiepunt). Wanneer het daarentegen gaat om de mate waarin men verschilt dan zal A in mindere mate worden gezien als verschillend van P dan P van A.

Een dergelijke onlogische, maar blijkbaar wel psychologische asymmetrie is Codol voor het eerst bij toeval op het spoor gekomen toen hij in het kader van een enquête wat experimenteerde met formuleringen van vragen (persoonlijke mededeling aan de auteurs). Het verschijnsel intrigeerde hem dermate dat hij om het in kaart te brengen en om er theoretische greep op te krijgen sinds het begin van de jaren tachtig een groot aantal experimenten heeft uitgevoerd. De in de literatuurlijst genoemde studies van Codol beschrijven er zo'n twintig. De belangrijkste onderzoeksresultaten zullen wij verderop weergeven en bespreken. Zoals uit onze bespreking van die resultaten (zie Discussie) zal blijken is daarbij van een afdoende theoretische verklaring vooralsnog geen sprake.

Onafhankelijk van Codol is ook door Holyoak & Gordon (1983) een studie gepubliceerd over asymmetrie bij vergelijking tussen P en A. Holyoak & Gordon stelden weliswaar het zoëven beschreven verschijnsel vast, maar hun experimenten leverden ook deels van die van Codol verschillende resultaten op, terwijl zij een afwijkend theoretisch kader hanteren.